

Veja, ki jo žagamo, medtem ko na njej sedimo, je ena najbolj plastičnih prispodob za kratkovidno in usodno početje. Prav nam pride tudi v primeru ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana. On je ena takih vej. Če ob diabolični igri, ki že desetletja iz velikega domoljuba dela izdajalca, molčimo, orodjarimo z lokarico. Če množimo krilatece zoper njegovo dobro ime, jo zamenjamo z motorko. Ena ali druga naprava zarezuje vmes, med nami in deblom, medtem ko nam noge bingljajo v globino ...

Preden se veja odkrehne, moramo skleniti, da ne bomo pristali na gorostasno laž, češ da se je zavedni Slovenec (kristjan s škofom na čelu) odločil za katerikoli totalitarizem, za fašizem, za nacizem, za narodno izdajstvo. Če bi bila to dejansko dediščina slovenskega kristjana, potem bi bilo najbolje, da ostane povešenih pogledov in se odhuli nazaj v usmrajenost zakristij, srednjega veka, inkvizicij, kolaborantstva. Tja, v tak skrbno pripravljen kontekst, so namreč scenaristi umazane igre, ki kleveta škofa Rožmana, obrnili svoje smerokaze. Tja bo zgrmela veja-Rožman, če jo bomo pomagali žagati, in z njo bo zgrmela tudi pastirjeva čreda. Misel, da bo škof grešni kozel, za katerim bo ostal slovenski vernik čist in ljubljen, je velika utvara. Ne, na tak podel način umazani pastir nujno pomeni umazano čredo, če se ta ne postavi zanj.

Zgoraj zapisano, še prej pa želja po resnici in pravici, je motiv, da objavljamo članke, ki dodatno razkrivajo podobo velikega Slovenca. Gre za izpopolnjena besedila predavanj s spominskega zbora ob 50. obletnici smrti škofa dr. Gregorija Rožmana, ki ga je novembra letos pripravilo društvo slovenskih katoliških izobražencev ob sodelovanju Nove slovenske zaveze.

Lenart Rihar, urednik

Marijan Smolik

Oris življenjske poti škofa Gregorija Rožmana

1. Koroški rod

Na Koroškem je bil rojen 9. marca 1883 v vasi Dolinčiče župnije Šmihel pri Pliberku. Domačemu rodu je ostal zvest do smrti 16. novembra 1959 v ameriškem Clevelandu.

Deček Gregor se je vzgajal v celovškem zavodu Marijanišče, bližnje planine so nanj vse življenje močno vplivale. Ohranjen je podatek, da je že kot otrok prvošolec na gori Peci doživel svoj "Tabor" božjega razodetja.

Po maturi v Celovcu leta 1904 je v bogoslovju na Plešivcu pri Celovcu postal član Marijine kongregacije. Prve tiskane članke je objavil v celovškem časopisu *Mir*. Duhovnik je postal leta 1907, škof ga je po enoletnem kaplanovanju v Borovljah na njegovo prošnjo poslal na Dunaj, kjer je kot gojenec cesarskega zavoda Avguštimej (ali Frintanej) študiral teologijo na Teološki fakulteti. Leta 1912 je doktoriral, isto leto se je tam udeležil evharističnega kongresa in vodil slovenske romarje. Sad

tega kongresa je tudi njegov molitvenik *Presveta evharistija*, ki ga je leta 1915 izdala Družba sv. Mohorja. V tem lahko vidimo znamenje ljubezni do Najsvetejšega, saj je vse življenje ure in ure preklečal pred tabernakljem. Leta 1913 se je s Korošci udeležil tudi 4. katoliškega shoda v Ljubljani.

Leta 1913 je v celovškem bogoslovju, kjer je prej študiral, začel predavati moralno teologijo in nato še cerkveno pravo, med drugimi tudi poznejšemu škofu Rohrerju. Do leta 1918 je bil tudi podravnatelj in spiritual. S pridigami in predavanji je pomagal tudi po župnijah, kakor je pozneje delal tudi v ljubljanskem in izseljenskem obdobju. Njegovo preprosto in jasno besedo so vsi radi poslušali. Med prvo svetovno vojno je prosvetno delo nekoliko počivalo, prevedel pa je *Resnice za večnost sv. Alfonza Ligvorija*, ki jih je Mohorjeva izdala leta 1916. Menda je v samozaložbi izdal tudi knjižico *Pismo žalostnim in potrtem srcem*. Leta 1918 je veliko ljudi umrlo zaradi španske bolezni, nemška Volkswehr pa je zapirala duhovnike, ki so zato bežali; Rožman se je npr. aprila 1918 umaknil v Mozirje. Nato se je leta 1919 z jugoslovansko vojsko vrnil v Pliberk, škof pa ga je imenoval za pravnega svetovalca generalnemu vikarju v Dobrli vasi, ker je bila zveza s Celovcem pretrgana. Večkrat je govoril Orlom, dijakom in Marijinim družbenicam. Doživljal je škodo, ki so jo povzročali srbski vojaki, in zato dvomil v ugoden izid plebiscita oktobra 1920.

Potem ko je postal profesor v Ljubljani, je večkrat šel na obisk na Koroško ali vsaj z naših planin gledal na koroško domovino, rojaki pa so prihajali k njemu v Ljubljano. Proti svoji volji se je maja 1945 "začasno" umaknil v Celovec, kamor ga je povabil omenjeni škof Rohrer. Na škofiji je bil svoboden, vendar se je zaradi angleške zasedbe kot begunec smel le omejeno gibati, nenehno pa se je bal, da bi ga po zahtevi Jugoslavije morali Angleži izročiti. Leta 1946 je tam do-

živel tudi sojenje v Ljubljani, ko je bil obsojen kot vojni zločinec. Ko je mogel pozneje bivati v Združenih državah in obiskovati izseljence v drugih deželah, je vzdrževal tesne pisemske stike s koroškimi rojaki. Med zadnjim potovanjem po Evropi leta 1958 je v Šmihelu lahko maševal za rajne domače, v Celovcu pa je bil takrat gost škofa Köstnerja.

2. Služba v Ljubljani

Leta 1919 je bila v Ljubljani ustanovljena univerza, na Teološki fakulteti so potrebovali profesorja cerkvenega prava. Svetniški profesor cerkvene zgodovine Janez Zore je predlagal vodstvu univerze, da so še pred plebiscitom povabili Rožmana za predavatelja cerkvenega prava; odzval se je, ker v celovškem bogoslovju takrat skoraj ni bilo slušateljev. Novembra 1919 je pokopal še mamo, ko pa se je z vlakom peljal na novo službeno mesto, so mu med potjo pokradli knjige in obleko. Seveda je januarja 1920 postal najprej honorarni predavatelj, avgusta pa docent. Stanoval je sprva pri katehetu Alfonzu Levičniku nasproti Uniona, šolska sestra Terezija Hanželič pa je posredovala, da je postal prefekt višješolcev v Marijanišču. Ko je leta 1923 profesor dr. Josip Srebrnič postal škof na Krku, se je preselil v njegovo stanovanje v šempetrskem župnišču. Gospodinjala mu je njegova sestra Liza (kakor tudi pozneje nečakinja Liza na škofiji). Avgusta 1924 je bil imenovan za izrednega profesorja, nato pa za škofa.

V Marijanišču je nadaljeval z nočnim češenjem Najsvetejšega v kapeli, predaval Orlom in postal njihov duhovni vodja. Objavljal je vzgojne članke v revijah *Mladost* (za fante) in *Vigred* (za dekleta). Leta 1923 je predaval na Petem katoliškem shodu, leta 1924 sodeloval pri Slovenskem marijanskem kongresu, po Sloveniji vodil duhovne vaje in pridigal na novih mašah, večkrat tudi v maju šmarnice. Leta 1927 je napisal nov molitvenik

za fante *Besede življenja*. Na župnijah je rad pomagal spovedovati, spoznaval nove razmere in se nevede pripravljaj na škofovsko službo. S praktičnim pastoralnim delom si je zaslužil celo očitek soprofesorja dr. Franca Ksaverja Grivca, da premalo znanstveno objavlja. S prispevki v fakultetni reviji *Bogoslovni vestnik* je kot pravnik predvsem hotel pomagati dušnim pastirjem v pravnih zadregah.

3. Škofovanje

Rožmanove naloge so se popolnoma spremenile, ko je leta 1929 postal škof pomočnik (koadjutor) s pravico nasledstva škofu Antonu Bonaventuri Jegliču. Za to pomoč je Jeglič sam prosil papeža Pija XI. in izbral Rožmana. Ko mu je Jeglič to povedal, je bil precej bolan in Rožman mu skoraj ni mogel odreči, čeprav se je nove odgovornosti bal, zlasti ker je bila takrat velika brezposelnost in gospodarska kriza. Kralj Aleksander je 6. januarja uvedel diktaturo, v Italiji je fašizem postal vedno nasilnejši do Slovanov, v Nemčiji pa je Hitler hitro napredoval, dokler ni leta 1933 postal kancler in vedno bolj mogočen. Pred posvečenjem je izbral svoje škofovsko geslo: *Križa teža in plačilo*, v zapiskih pa najdemo tudi izreka: *Odrini na globoko in Pogum in zaupanje!*

Slovesno škofovsko posvečenje je bilo v Ljubljani 14. julija 1929. V družbi koroških prijateljev, ki so ga takrat spremljali, je izjavil: "Zdaj sem se sprijaznil z mislijo, da bom nekoč visel na cestni svetilki v Ljubljani." Ko pa se je kmalu po posvečenju od Sv. Petra selil v škofijo in mu je Jeglič vesel kazal novo stanovanje, mu je rekel: "Imam občutek, da tu ni moja zadnja postaja in da ne bom umrl v tem poslopju." (Leta 1959 je to v Clevelandu sam povedal Matiji Škerbcu.) To slutnjo moramo razumeti v ozračju takratnih dogodkov v Rusiji in Mehiki, o katerih so bili Slovenci dobro poučeni. Po Jegličevem odstopu, ki ga je papež takoj sprejel, je Rožman 29. junija

1930 avtomatično postal ljubljanski škof (ne knezoškof, kakor so se imenovali pred nastankom Jugoslavije in kakor je menda takrat predlagal mariborski škof Tomažič), občutek stiske pa je postajal kvečjemu močnejši.

V ljubljanski stolnici je imel postne govore do vojne petkrat (1932, 1934, 1937, 1938 in 1940): brez ozvočenja je obvladal množico v stolnici, kakor so takrat znali pridigati tudi drugi (npr. pozneje škof Vovk). Na Brezjah je s slovenskimi romarji leta 1931 slovesno praznoval 1500 let efeškega koncila. Kmalu po začetku škofovanja je sporazumno s Tomažičem uvedel v Rimu potrjene izjemne pravice glede slovenščine v bogoslužju, ko je 1932/33 izšel slovenski prevod *Rimskega obrednika*. Ustanovil je nekaj novih župnij. Po ljubljanskem evharističnem kongresu je bil septembra 1935 povabljen na enak kongres v Clevelandu. Po ZDA si je ogledoval nova semenišča, leta 1936 pa je po vrnitvi domov že pisal o potrebi novega Baragovega semenišča za Bežigradom, kar je začel vsaj deloma uresničevati potem, ko je za pomoč prosil izseljence in doma. V Clevelandu je vodil celo dva misijona in blagoslovil Baragov spomenik, videl je tudi ožgano kripto z Baragovo krsto v Marquettu.

Skupaj z drugimi jugoslovanskimi škofi je pri papežu Piju XI., ki ga je osebno obiskal v letih 1929, 1933, 1936 in 1938, hotel doseči izboljšanje za Slovence in Hrvate v delu Primorske, ki so ga zasedli Italijani, a brez posebnega učinka. Moral je slišati celo očitek, da naj kot škof skrbi za svojo škofijo, ne za tuje. Leta 1938 so škofa k papežu spremljali dijaki in mu prinesli 16 zvezkov priročne zbirke *Naša pot* s prevodi cerkvenih dokumentov; papežev pohvalni govor je bil objavljen v *L'Osservatore Romano*. Pij XI. je blagoslovil škofove načrte in za novo semenišče daroval 10.000 dinarjev. Papeža Pija XII. je obiskal leta 1939 pred kongresom Kristusa Kralja, nato še leta 1940. Poleti 1941 ga je pro-

sil pomoči za mariborske bogoslovce, ki so pribežali v Ljubljano, papež pa jim je omogočil študij na njegove stroške v Rimu.

Tudi kot škof je rad hodil v planine in gore, zlasti če so ga povabili, naj bi blagoslovil planinsko kočo, kapelo ali križ. Takoj po posvečenju je na Krvavcu 12. avgusta 1929 blagoslovil kapelo. Svojo srebrno mašo (25 let) je leta 1932 v skromni obliki obhajal na Sv. Višarjah, poleti 1936 pa je spremljal mladega zagrebškega škofa Alojzija Stepinca (1898-1960) na Triglav. Po Tomiškovski poti sta v slabem vremenu šla iz Vrat na Kredarico in tam maševala, vrnila pa sta se čez Kot v Mojstrano. Avgusta je blagoslovil še kapelo v Planici (najbrž Tamarju), leta 1938 pa na Veliki planini.

V letu 1940 je kot kanonist organiziral škofijsko sinodo, ki je zasedala prav v tej dvorani. Pravne določbe je strnil v knjižico *Zakonik ljubljanske škofije*, podrobnejša navodila pa v podobno knjižico *Pastoralne instrukcije*. Okupacija, vojne in povojne razmere so preprečile, da bi sinoda v polnosti zaživela v praksi; po vojni tudi zato ne, ker je bila v obeh dokumentih zelo poudarjena vloga vernih laikov v katoliških društvih in zlasti v Katoliški akciji. Dobro se spomnim, da naš profesor pastoralnega bogoslovja dr. Janez Oražem na povojni cerkveni Teološki fakulteti ni smel uporabljati teh dveh virov cerkvenega prava in tudi ne slovenskega učbenika *Pastoralno bogoslovje* dr. Franceta Ušeničnika. (Ob nastopu predavateljske službe na samo cerkveni fakulteti leta 1952 je moral, tako kot vsi profesorji, predložiti načrt svojih predavanj državni Komisiji za verska vprašanja. Navedel je, da predava po latinskem Noldinovem učbeniku: res smo ga s pridom uporabljati, saj smo vsaj nekateri še znali dovolj latinsko.) Oražmova predavanja so bila seveda slovenska, le Katoliške akcije ni smel omenjati.

V predvojnih (predokupacijskih) letih je Rožman uspel organizirati veličastna verska slavlja na Plečnikovem stadionu z veliko ude-

ležbo. Tam je bila najprej leta 1933 slovesna Jegličeva biserna (60 let) maša hkrati s proslavljanjem tisočtristoletnice našega odrešenja, dež pa je preprečil pevski koncert z novo skladbo Matije Tomca posebej za to priložnost. Tudi hrvaški katoličani so bili leta 1935 na II. evharističnem kongresu za Jugoslavijo, leta 1938 je bil na stadionu mednarodni mladinski tabor in tik pred vojno 1939 še bolj mednarodni, res svetovni Kongres Kristusa Kralja. Na obeh kongresih je papeža Pija XI. predstavljal njegov legat, poljski škof in kardinal salezijanec Avgust Hlond (1881-1948). Rožman se je leta 1937 udeležil podobnega kongresa v poljskem Poznanju, ob vrnitvi domov pa je doživel smrti slovenskih voditeljev. Najprej je moral pokopati svojega predhodnika, naslovnega nadškofa Jegliča. Dve leti pozneje je v Ljubljani umrl še škof v Skopju Francišek Gnidovec, naslednje leto 1940 pa še politični voditelj Anton Korošec. Julija 1940 je lahko blagoslovil Plečnikov "Vrt vseh svetnikov", kakor je nove kapele za pokopališke obrede na Žalah (pri sv. Križu) imenoval mojster arhitekt: vsaka ljubljanska župnija je dobila kapelo, posvečeno svojemu farnemu zavetniku.

O letih med okupacijo bodo govorili drugi, saj so bila pravkar objavljena tudi besedila njegovih pridig in pastirskih pisem, ki so bila večkrat v preteklosti deležna sovražne razlage.

4. V tujini med izseljenci

Ko je škof v osebni negotovosti preživel mesece na Koroškem, je, koliko mu je bilo mogoče, vlival zaupanje beguncem in njihovim duhovnikom, ki so živeli v začasnih taboriščih. Potem ko so ga 11. novembra 1947 po posredovanju tujih škofov skrivaj prepekljali iz Celovca v Salzburg, kjer so imeli oblast Američani, je nekaj časa živel v samostanu benediktink na Nonnbergu nad Salzburgom. Potem ko je v Švici dobil vstopni vizum za ZDA, kjer je zanj po posredovanju sloven-

skih duhovnikov jamčil čikaški škof Stritch, je lahko z letalom odpotoval v Ameriko. Na newyorškem letališču ga je na prvi petek julija 1948 pričakal njegov nekdanji tajnik Božidar Slapšak, v Clevelandu pa ga je na stanovanje sprejel slovenski duhovnik Oman. Vsi slovenski duhovniki namreč niso nasedli komunistični propagandi zoper škofa, ki so jo širili tudi v ZDA.

Moj prispevek bi bil neprimerno dolg, če bi hotel po podatkih, ki sem jih zajemal iz podrobno dokumentiranega Kolaričevega življenjepisa škofa Rožmana, naštet vse pridige, duhovne vaje in ljudske misijone, ki jih je v letih do svoje smrti imel v Severni in Južni Ameriki. V različnih župnijah je imel 28 misijonov, 18 duhovnih vaj, 10 duhovnih obnov, vodil 14 štirideseturnih pobožnosti, pridigal ob dnevih češčenjih Najsvetejšega in veliko spovedoval, čeprav je nekatere vernike odganjala nasprotna propaganda. V tem času je trikrat lahko potoval tudi v Evropo.

V Kanado je šel misijonarit prvič 29. julija 1949, v Argentino pa 12. decembra istega leta. Tam so begunci ustanovili tudi slovensko bogoslovje, Rožman je bogoslovcem delil nižje in višje redove, posvetil je vsaj 13 novomašnikov, veliko otrokom podelil prvo sv. obhajilo in sv. birmo, saj je bil v Argentini še leta 1952 in 1956. V Rimu je bil iz Amerike prvič leta 1950 za sveto leto, kjer je kot edini jugoslovanski škof doživel razglasitev dogme o Marijinem vnebovzetju. Takrat je papežu Piju XII. izročil nemški življenjepis (po Strletovi knjigi) mučenca Alojzija Grozdetta. Leta 1957 je bil v Lizboni 8. kongres Kristusa Kralja, ki se ga je mogel Rožman udeležiti kot predsednik stalnega kongresnega odbora. Takrat je v Fatimi doživel t. i. "dogodek s svetlobo", ki ga je sprejel kot potrditev, da je med okupacijo pravilno ravnal. V Kevelearju, kamor redno romajo Slovenci, je to leto obhajal svoj zlatomašni jubilej (50 let), ga avgusta ponovil še v Rimu, v Pari-

zu pa ga je slovesno sprejel pariški župan. Naslednje leto 1958 je v Evropi lahko romal v Lurd, kjer je srečal slovenske romarje in se udeležil mariološkega kongresa, bil v Spitalu na pokopališču, kjer je pokopanih veliko Slovencev, tudi Rožmanovih duhovnikov. V domačem Šmihelu je lahko maševal za rajne sorodnike.

Marca 1959 je imel v ZDA nemški misijon za kočevarske izseljence, ki so bili nekoč njegovi škofljani.

V kanadskem Torontu je 7. junija 1959 pridigal novomašniku Francetu Skumavcu - odlomek iz te pridige smo lahko poslušali kot zvočni zgled Rožmanovega pridiganja.

Oktobra 1959 so ga v Clevelandu morali operirati, vendar je bilo za ozdravitev to že prepozno. Duhovnik Anton Merkun je 15. novembra v bolnišnici slišal njegove zadnje besede: "Molite zame in za moje preganjalce". Umrl je 16. novembra, pokopali pa so ga 23. novembra na pokopališču frančiškanov v Lemontu. Kipar Gorše je posnel njegovo smrtno masko. Pogrebni obred je vodil Jože Mavsar, preživeli iz družine, ki so jo pobili med vojno pri Mirni na Dolenjskem. V Sloveniji so škofu Vovku prepovedali razglasiti škofovo smrt, zvoniti za rajnega ali javno maševati.

Življenjepisne podatke sem povzel po izčrpni biografiji Jakoba Kolariča *Škof Rožman. Duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*. Celovec I. (1967), II. (1970), III. (1977) - v bogatih opombah je gradivo za slovensko cerkveno zgodovino te dobe.

Pravkar je izšla še knjiga *Med sodbo sodišča in sodbo časti. Dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu*. Ljubljana 2009, s prispevkoma: Franc M. Dolinar, Gregorij Rožman (1883-1959), str. 19-35, in Marija Čipić Rehar, Pridige in pastirska pisma škofa Rožmana v vojnem času, str. 123-260 (vsebuje vendar tudi predvojna besedila).